

Orchideeën in de Frans-Italiaanse Alpen

HANS DEKKER

Summary

The author visited some areas in the Alps in the French-Italian frontier area from the 28th of June until the 22nd of July 1996. Because this area is rather deficient in calcium, relatively few orchids were observed. The author deals with the differences between the three observed species of *Nigritella*.

Zusammenfassung

Der Autor besuchte vom 28. Juni bis zum 22. Juli 1996 einige Gebiete in den Alpen im französisch-italienischen Grenzgebiet. Weil dieses Gebiet ziemlich kalkarm ist, wurden verhältnismäßig wenig Orchideen gefunden. Der Autor geht tiefer auf die Unterschiede zwischen den drei beobachteten *Nigritella*-Arten ein.

Inleiding

Van 28 juni tot 22 juli 1996 heb ik samen met mijn gezin een aantal gebieden bezocht in de Frans-Italiaanse Alpen. Na in de Jura kort op adem te zijn gekomen, reisden we naar Allemond, 40 km ten oosten van Grenoble. Na een aantal dagen verkasten we naar Eygliers in de Queyras, ten zuiden van Briançon. Daarna koersten we af op Italië. We kampeerden hier eerst bij Entraque in het Parco Naturale Argentera. Hierna brachten we nog een aantal dagen door in Pont, in het Parco Nazionale Gran Paradiso, weer om even bij te komen. Voor dat de werkelijke terugreis werd aanvaard, kampeerden we nog een paar dagen in de Jura. Het weer tijdens deze tocht was zeer veelzijdig. De eerste tien dagen werden gekarakteriseerd door veel regenbuien, sneeuw en lage temperatu-

ren. Af en toe scheen de zon, soms bijna een hele dag. Hierna werd het veel beter weer. Veel zon, vrij warm en alleen regen tijdens onweersbuien. Wel was het zicht vrij slecht door de hoge luchtvochtigheid, vooral later op de dag. Door het vele slechte weer werden veel minder dia's gemaakt dan anders. Veel vindplaatsen werden in de regen bezocht.

In totaal hebben we 34 orchideeënsoorten en -ondersoorten gevonden. Aangezien we vooral kalkarme gebieden hebben bezocht, was het aantal gevonden soorten per gebied niet bijzonder groot. Dit is goed te merken, als we de Jura in het overzicht betrekken. Een relatief groot deel van de 34 soorten werd alleen hier gevonden. Voorbeelden zijn o.a. *Ophrys insectifera*, *Gymnadenia conopsea* ssp. *densiflora* en *Anacamptis pyramidalis*. In dit artikel zal ik de bezochte gebieden in de Alpen belichten.

Omgeving Allemond

De dagen die we hier doorbrachten hebben we, als het weer het toeliet, vooral doorgebracht op de alpenweiden achter Alpe d'Huez en rond de Col de la Croix de Fer. Tevens werden rond Allemond en Oz enkele kleinere wandelingen gemaakt. Mijn aandacht ging vooral uit naar de vertegenwoordigers van het geslacht *Nigritella* die hier voorkomen.

Nigritella nigra s.l. en *N. corneliana* s.l.

Op een aantal plaatsen, zoals de bergweiden rond het Lac Blanc bij Alpe d'Huez, rond de Col de la Croix de Fer en de Col des Sarennes werden in totaal drie soorten gevonden, t.w. *Nigritella corneliana*, *N. rhellicani* en *N. nigra* s.l. Het gebied rond de vallei van de Oisans is in feite een overgangsgebied. Hier komen alle drie soorten en twee ondersoorten naast elkaar voor. Verder naar het zuiden

worden *N. nigra* s.l. en de algemenere *N. rhellicani* geheel vervangen door *N. corneliana* en komen deze soorten dus niet meer gezamenlijk voor. Alleen uit de Ligurische Zeealpen bestaan meldingen van donkere Nigritella's die op de aanwezigheid van *N. nigra* s.l. of *rhellicani* kunnen duiden. Van *N. corneliana* en *N. nigra* s.l. werden de twee ondersoorten gevonden, namelijk *N. corneliana* ssp. *bourneriasii* en *N. nigra* ssp. *gallica*. *N. corneliana* ssp. *bourneriasii* onderscheidt zich van *N. corneliana* ssp. *corneliana* o.a. door (Breiner 1993):

- * de eenvormige kleur (roze tot rood) zonder het duidelijk tweekleurig aspect van ssp. *corneliana*,
- * de latere bloeitijd (ongeveer 14 dagen later),
- * de aan de basis ingesnoerde lip,
- * de grotere gemiddelde planthoogte.

Volgens Klein (1995) en Kreutz (1996) is de rang van ondersoort niet terecht. Zij vatten de ssp. *bourneriasii* op als een kleurvariëteit. Zij gaan echter voorbij aan de andere verschillen die Breiner heeft weergegeven.

Ook over de status van de door Breiner (1993) beschreven *N. nigra* ssp. *gallica* bestaat discussie. Klein (1995) en Kreutz (1996) scharen deze vorm onder *N. nigra* ssp. *austriaca*. Klein ziet op grond van onderzoek naar het chemische gedrag van kleurstoffen bij beide ondersoorten en op grond van maten een reden om de ssp. *gallica* tot de ssp. *austriaca* te rekenen. Breiner geeft echter wel een aantal duidelijke verschillen aan. *N. nigra* ssp. *gallica* onderscheidt zich van de ssp. *austriaca* door (Breiner 1993, Servier 1995):

- * de kleur: lichter en warm rood tot violet,
- * de vorm van de aar: niet bolvormig, maar langwerpig eivormig,
- * de grotere bloemen,
- * de grotere planthoogte,
- * het geringere aantal bladeren, die tevens breder zijn.

Ten opzichte van *N. rhellicani* verschilt *N. nigra* ssp. *gallica* door:

- * de bloeitijd (14 dagen vroeger),

- * de kleur: warm rood tot violet i.p.v. donker chocoladebruin,
- * de grote planthoogte,
- * de grotere bloeiaar,
- * de grotere lip.

Mij vielen vooral de grootte van de bloemen, de krachtige habitus en de vorm van de bloeiaar op. De verschillen tussen de ssp. *gallica* en ssp. *austriaca* zijn waarschijnlijk te groot om deze beide vormen te verenigen. Tevens heeft de ssp. *gallica* een eigen verspreidingsgebied, dat niet rechtstreeks aan dat van de andere ssp. aansluit. Ook dit pleit voor een eigen status.

In het Alpengebied komen naar mijn mening dus drie verschillende donker gekleurde Nigritella's voor. Over het gehele Alpengebied komt *N. rhellicani* voor, met uitzondering van de meest oostelijke kalkalpen; *N. nigra* ssp. *austriaca* vindt in het oostelijk deel zijn optimum, terwijl de ssp. *gallica* beperkt is tot het westelijk deel. Een complicerende factor is echter, dat *N. nigra* ssp. *austriaca* en *N. rhellicani* lokaal naast elkaar voorkomen. Ondanks een verschillende voortplantingsstrategie komen volgens Breiner (1993) en Kreutz (1995) daardoor toch overgangen voor in o.a. oostelijk Zwitserland en in de Dolomieten.

Andere vondsten

Andere soorten die in de omgeving van Allemond werden aangetroffen, waren o.a. *Orchis mascula* ssp. *signifera* (einde bloei), *Dactylorhiza sambucina* (rood en geel, deels nog in bloei), *Traunsteinera globosa* (bloei) en *Dactylorhiza majalis* ssp. *alpestris* (net over de bloei heen).

Deze laatste soort had erg geleden door de kou en plotselinge sneeuwval eind juni. Hierdoor waren veel planten bruin verkleurd en/of geknakt. Een opvallende vondst was die van één exemplaar van *Himantoglossum hircinum* boven Allemond aan de weg naar Oz. De plant stond voor ongeveer 1/3 deel in bloei. Deze soort is geen echte gebergteplant, maar komt vooral voor aan de voet van de Alpen en in sommige warme dalen. Volgens Servier et al. (1995) was de soort uit de omgeving van Allemond nog niet bekend. De vondst van *H. hircinum* in juli geeft aan dat de plant een lange bloei-

periode kent: van mei in de lagere en warmere delen van het verspreidingsgebied tot eind juli in de koudere en vaak hoger gelegen gebieden.

Queyras

Vanuit Eygliers werden de Queyras en de Ecrins bezocht. Ook in de Queyras werd weer *Nigritella corneliana* gevonden, in één geval ook de ondersoort *bournieriasii*. Op één plaats, in het Reserve Naturel Escreins bij Vars, werd *N. corneliana* ssp. *corneliana* op 1650 m hoogte gevonden. Volgens de literatuur (Buttler 1986, Servier et al. 1995) is dit ongeveer de ondergrens voor deze soort. Over het algemeen is *N. corneliana* pas rond de 2000 m te vinden. Bij Eygliers en Reotier werd een aantal exemplaren van een *Epipactis*-soort gevonden, die nog het meest op *E. distans* leek. Onbekendheid met deze soort en het ontbreken van een goede flora in de boekentas leidden er toe, dat ik niet geheel zeker was van de status van de planten. *E. distans* verschilt van *E. helleborine* door onder andere (Dworschak en Wucherpfennig 1995):

- * kortere en bredere bladeren in geringer aantal (*E. distans* max. 6, *E. helleborine* min. 6),
- * een zeer dikke, rechte stengel,
- * bleek gekleurde bloemen,
- * een sterk ingesnoerde overgang van hypochiel naar epichiel,
- * een voorkeur voor vrij zonnige standplaatsen,
- * vroegere bloeitijd dan *E. helleborine*.

In de omgeving kwamen enkele hellingvenen voor met o.a. *Gymnadenia conopsea* s.l., *G. odoratissima* en *Dactylorhiza incarnata* ssp. *incarnata*. Op één plaats werden ook *D. cruenta* en *D. majalis* ssp. *alpestris* in een zeer fraai hellingveen gevonden. Een andere zeldzame soort hier was *Carex davalliana*. In struweel en kalkgrasland rond Reotier werd zeer veel *Himantoglossum hircinum* gevonden. Een zoektocht naar de in de Queyras voorkomende *Cypripedium calceolus*, *Orchis spitzelii* en *Ophrys holoserica* leverde niets op.

Argentera

Het Italiaanse Parco Naturale Argentera (of Alpi Maritimi) ligt tegen de grens met Frankrijk aan en

bevindt zich in de zuidelijkst gelegen Alpen. De kern van het gebied is opgebouwd uit kalkarme gesteenten zoals graniet, terwijl de randgebergtes uit kalksteen bestaan. Hierdoor is er een grote afwisseling in begroeiing, en door verschillen in ontstaan, vertering en menselijk gebruik, ook in landschap. De hoogste top is meer dan 3200 meter hoog. De winters zijn er voor een zo zuidelijk gelegen gebied streng en sneeuwrijk. Hier ligt b.v. de zuidelijkste gletscher van de Alpen. De fauna is overweldigend: steenbokken, gemzen, marmotten en steenarenden zijn hier talrijk en goed te zien. De lammergier is hier teruggebracht.

Aan orchideeën leek het gebied tijdens ons bezoek niet bijzonder rijk. De gebruikelijkste soorten als *Dactylorhiza fuchsii*, *D. sambucina*, *Orchis mascula*, *Pseudorchis albida* en *Platanthera bifolia* kwamen regelmatig voor. Uit contacten met de beheerders bleek, dat het kalkgebied rijker is. *Ophrys holoserica* en *O. sphegodes* en *Herminium monorchis* zijn daarvan voorbeelden. In het kalkarme gedeelte zijn orchideeën duidelijk minder talrijk. Ondanks enkele zoektochten werden geen exemplaren van *Nigritella corneliana*, *N. nigra* s.l. en *N. rhellicani* gevonden. Wel werden in een donker bos exemplaren van *Corallorhiza trifida* gevonden en in heischrale bergweiden *Coe-loglossum viride*, samen met o.a. *Antennaria dioica* en *Arnica montana*. Bij een langer bezoek zijn zeer waarschijnlijk meer soorten te vinden. Ook het oostelijk van Argentera gelegen gebied rond Limone Piemonte is rijk aan orchideeën. Hier bestaat de bodem weer uit kalksteen en levert weer een keur aan kalkminnende orchideeën op (Van der Straaten, schrift. med.).

Gran Paradiso

Als laatste stop in het Alpengebied werd het Val-savaranche aangedaan. Hier werd in Pont te midden van alpenweiden op bijna 2000 m hoogte gekampeerd. Pont is vooral een centrum van waaruit bergbeklimmers, langeafstandwandelaars en rugzakkampeerders vertrekken naar de vele schitterende bergen om Pont heen. Orchideeën werden hier niet zo veel gevonden, mogelijk vanwege het kalkarme gesteente. Op de camping stond *Nigritella rhellicani*, terwijl naast de camping *Gymnadenia conopsea* in een hellingveen stond. Aan de

opgang naar het plateau van Nivelle stonden beide genoemde soorten samen met *Pseudorchis albida*. Aan het begin van het plateau, 400 meter hoger, stonden vele honderden exemplaren van *Nigritella rhellicani* samen *Pseudorchis albida* en *Coeloglossum viride*.

Nigritella rhellicani en *Pseudorchis albida* waren op 2000 m hoogte al bijna uitgebloeid, terwijl beide soorten 400 m hoger nog prachtig stonden te bloeien. Opvallend was dat veel soorten planten in het 300 km zuidelijker gelegen Argenteramassief nog niet zo ver in bloei waren als het noordelijker en hoger gelegen gebied rond Pont. Men zou dit eerder andersom verwachten.

Literatuur

- BREINER, E. und R. 1993. Beiträge zur Gattung *Nigritella* in den Westalpen. Arbeitskr. Heim. Or. Baden-W. 25 (4).
- BUTTLER, K. P. 1986. Orchideen. München.
- DWORSCHAK, W. en W. WUCHERPFENNIG. 1995. Ein Vorkommen von *Epipactis distans* Arvet-Touvet in Tirol. Ber. aus den Arbeitskr. Heim. Or. 12 (1)
- KLEIN, E. 1996. Die Blütenfärbung in der Gattung *Nigritella* und ihre taxonomische Relevanz, inkl. Neukombination. Phytol. 35(2).
- KREUTZ, C. A. J. 1996. Het geslacht *Nigritella* in Europa. Eurorchis 8.
- SERVIER, J. F. et al. 1995. Orchidées sauvage en Isère. Grenoble.

HANS DEKKER
Mortonhof 42
7908 AP Hoogeveen.